

PRITZ PÁL

Horthy Miklós és a katonai diktatúra

Több mint kilenc évtizede választották meg Horthy Miklóst az 1918–1919-es forradalmak tagadásaként létrejött Magyarország kormányzójának. A nevével összefonódó rendszer aztán majd negyed századon át fennmaradt, ám sem személye, sem rendszerének jellege körül a hazai történetpolitikai gondolkodásban azóta sincs közmegegyezés.

Az efféle helyzeteknek a történetírás ilyen-olyan mértékű mulasztásai, gyengeségei messze nem adják meg a magyarázatát, következésképp a szakma eredményei sem hozhatják a vitát nyugvópontra. A historikus mégis teszi a dolgát. Reméli, hogy mégsem dolgozik hiába. Hátha segíti a *távoli konszenzus* megszületését.

Horthy Miklósról számos életrajz készült, ám a szaktudomány követelményének megfelelő *teljes* életrajz mind a mai napig nincs. Thomas Sakmyster amerikai történészprofesszor angolul 1994-ben,¹ magyarul 2001-ben² megjelent munkája komoly tudományos teljesítmény, a volt kormányzó élete legfontosabb időszakának a részletes feldolgozását nyújtja, ám mégis ez a negyedszázad a közel kilenc évtizedet átfogó életút alig harmada. A részletes tárgyalást a szerző akkor kezdi el, amikor hőse már éppen ötvenesztendő.

Sakmyster sok új anyagra épülő munkájában röviden ejt szót arról, hogy a Nemzeti Hadsereg főparancsnoka 1919 karácsonyán, december 26-án memorandumot intézett a Budapesten állomásozó amerikai katonai misszióhoz, majd 1920. január elején az angol katonai misszió vezetője, Reginald Gorton tábornok előtt is ugyanazért érvelt: a kilátástalanul zavaros helyzetből *katonai diktatúra* jelenti a kivezető utat.³

Vélhetőleg nem felesleges emlékeztetnünk az olvasót arra, hogy hadserege élén Horthy Miklós november 16-án vonult be Budapestre, előtte a Sir George

1 *Thomas Sakmyster: Hungary's Admiral on Horseback.* Miklós Horthy, 1918–1944. East European Monographs, Boulder, 1994. (East European Monographs 396.)

2 *Uő: Admirális fehér lovon.* Horthy Miklós, 1918–1944. Helikon, Bp., 2001. (Helikon Universitas. Történelemtudomány).

3 Uo. 51–52. A szerző elmondja, hogy Harry Hill Bandholtz tábornok kért jelentést Horthytól a Nemzeti Hadsereg szervezetéről, s ennek nyomán született a memorandum. (Uo. 53.) Az olvasó meggyőződhet arról, hogy a memorandum a Nemzeti Hadsereg szervezetére egyáltalán nem tért ki.

Clerk antantmegbízott által moderált tárgyalások⁴ nyomán nyilatkozatban ígéri meg a parlamentáris szabályok tiszteletben tartását,⁵ azt, hogy a fővárosban nem lesz pogrom (bár azt nem rejtette véka alá, hogy néhányan „fürödni fognak”⁶), november 24-én megalakult Huszár Károly „koncentrációs kormánya”, amely megkezdte az 1920 januárjára kiírt választások előkészítését, megérkezett a párizsi békekonferenciára szóló meghívó. Tehát, ha úgy tetszik, minden abba az irányba mutatott, hogy nem csupán a többpárti parlamenti rend áll helyre az országban. Még az előző, Friedrich István vezette kormány által november 17-én kibocsátott rendelet⁷ betűje és szelleme értelmében olyan törvényhozó testület kezdi meg a munkáját, amely – minthogy számos tagja várhatóan igen messziről érkezik – nemcsak a nemzet egészét, de még a nép szélesebb rétegeit is képviselni fogja.⁸

Annak idején – „fent” – nagyon sokan gondolták azt, hogy a „túlzottan” széles választójog „népuralomhoz”, az pedig újabb forradalomhoz vezet, s a bekövetkezett összeomlást igazából nem a háború elvesztése, hanem a hatalom elengedése okozta.

Horthy Miklós a keresztény középosztályból emelkedett központi fontosságú helyére. Számára egyáltalán nem volt idegen, hogy az új Magyarország ne Tisza István nagybirtok és a nagytőke hatalmát megtestesítő világának legyen a folytatója. A hónapok óta körülötte forgolódó, felfogását számos beszélgetésben formáló Gömbös Gyula, Kozma Miklós, Zsilinszky Endre, Eckhardt Tibor és sokan mások hatására nagyon is el tudta képzelni azt a jövőt, amelyben a keresztény középosztályé lesz az érdemi szerep.

A várhatóan megszülető parlamenttől mindezek miatt nem volt elragadtatva. Ez lehetett a döntő oka, hogy a novemberi megállapodás felülírását kezdeményezte az antant illetékeseinél.⁹ Ennek okán véljük, hogy indokolt e két doku-

4 Ránki György: A Clerk-misszió történetéhez. Történelmi Szemle 10. (1967) 156–187. Ugyanez: in: Berend T. Iván–Ránki György: Gazdaság és társadalom. Tanulmányok hazánk és Kelet-Európa XIX–XX. századi történetéről. Magvető, Bp., 1974. (Elvek és utak) 368–416.

5 Sakmyster, Th.: Admirális i. m. (2. jz.) 45.

6 Beniczky Ödön, a Friedrich-, majd a Huszár-kormány belügyminiszterének vallomása 1925 májusában. A vallomást az *Az Újság* c. liberális lap 1925. máj. 31-ei száma közölte kivonatosan. A számot a hatóságok elkobozták. Sakmyster az *Iratok az ellenforradalom történetéhez* c. forráskiadvány-sorozat 1. kötetét adja meg lelőhelyként. A lapszám azonban nem 195–196., hanem 166–167. (Ld. Az ellenforradalmi rendszer hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon 1919–1921. Szerk. Nemes Dezső. Szikra, Bp., 1953.)

7 Magyarországi Rendeletek Tára 1919. Bp., 1920. 379–381. 5.985/1919. M. E. sz. kormányrendelet. Egyik legújabb közlése: Magyar történelmi szöveggyűjtemény. 1914–1999. I–II. Szerk. Romsics Ignác. Osiris, Bp., 2000. (Osiris tankönyvek) I. 119–120.

8 1945-ig ez a rendelet volt a legdemokratikusabb, amely alapján választást tartottak. A Tanácsköztársaság választójoga ennél is szélesebb körnek nyújtott – papíron – választójogot, amelyet aztán sok helyütt a valóságban komédiává silányítottak.

9 A katonai diktatúrára vonatkozó elképzelésében Horthy Miklós természetesen messze nem állt egyedül, ebben az irányban befolyásolta zömmel katonákból álló környezetete. Ld. erre részletebben: *Vargyai Gyula*: Katonai közigazgatás és kormányzói jogkör. 1919–1921. KJK, Bp., 1971.

mentumnak az eddiginél részletesebb szemügyre vétele. A memorandumot teljes terjedelemben, Gorton tábornok jelentésének pedig a tárgyba vágó részét közöljük.¹⁰

1.

Horthy Miklós memoranduma a budapesti amerikai katonai misszióhoz. 1919. december 26.

Memorandum

a magyar tisztikar szellemének és magatartásának megértéséhez az 1918. novembertől napjainkig tartó időszakban

Feltételezve, hogy továbbra is megmarad a törekvés, hogy világos kép alakuljon ki a magyarországi helyzetről – olyan tisztként, aki különböző posztokon hűségesen és odaadón szolgálta hazáját több mint 25 esztendőn át –, felhatalmazva, sőt kötelezve érzem magam arra, hogy néhány ténnyel szolgáljak a magyar tisztikarról.

Ezt az igazság érdekében teszem, mert meg vagyok győződve arról, hogy a magyar tisztek magatartását méltánytalanul bírálja mind a magyarországi, mind a külföldi közvélemény.

A. A helyzet leírása

A háború előtt a magyar tisztek nem juthattak el az őket megillető pozíciókba a nemzet védelme érdekében. Ez részben annak volt köszönhető, hogy a hajdani Osztrák–Magyar Monarchia katonai szervezete nem felelt meg a nemzet elvárásainak, de azzal is magyarázható, hogy a magyar társadalom nem értette meg a katonai szakma természetét.

Az osztrák–magyar hadsereg, melyet általában külföldi, „osztrák” intézménynek tekintettek, sohasem tudott népszerűvé válni Magyarországon. Hozzá kell tennünk, hogy a főparancsnokságnak – amelyben Magyarország nagyon alacsony arányban volt képviselve – alig volt fogalma a magyar érdekekről. Ennek következtében folyamatosan a magyar parlamenti ellenzék erőszakos támadásainak célpontjává vált, és tevékenységére mindig gyanakvással és bizalmatlansággal tekintett az egész ország. Az 1848–49-es szabadságharcot követő osztrák elnyomás emlékei is nagy szerepet játszottak ebben.

---

¹⁰ Az előbbi irat hazahozatalához Gecsényi Lajosnak, a Magyar Országos Levéltár ny. főigazgatójának a segítségét kértem. Az ő közreműködésével Katona Ferenc küldte haza Washingtonból a memorandum másolatát. A Gorton-jelentést Londonból Hegedűs Gyula rendelte meg, s az ő szakszerű fordításában olvasható a memorandum, valamint a Gorton-jelentés közölt részlete. Mindhármuknak őszinte köszönetemet fejezem ki.

A hajdani császári és királyi hadsereg magyar tisztikarának összetétele szintén akadályozta, hogy megerősödjön iránta a szimpátia. A nagy számban jelen lévő német és szláv tisztek nem értették meg a magyar lelkiületet, és képtelenek voltak azonosulni a magyar társadalom érzéseivel és erőfeszítéseivel, nem érezték otthon magukat és idegenek maradtak. Ez utóbbi momentum nem jelentkezett az úgynevezett Honvédség tisztikaránál, de egyrészt az előbbi szervezet fogyatékoságainak, másrészt a magyar társadalom ellenszenvének köszönhetően a honvédtisztek nem tudtak megfelelő pozíciókat elérni.

A Tanácsköztársaság¹¹ kikiáltása a tekintélynek és a tisztek által korábban élvezett előjogoknak az utolsó maradványait is megsemmisítette. A tiszteket, akik sok éven át teljesítették kötelességüket, és általános megbecsülésre tettek szert, most elidegenítették a legénységi állománytól, akiknek hazájuk iránti szolgálata kimerült a díszszemlékben és a tisztek inzultálásában.

A vezető pozíciókba éretlen és értéktelen emberek kerültek, akiknek fogalmuk sem volt a katonai szolgálatról, és akik legjobb esetben is csupán a frontvonalak mögötti irodai szolgálattól ismerték a háborút, és politikai megbízottként akadályozták a parancsnoki pozíciójukban megmaradt tisztek minden hasznos tevékenységét. A tisztek egzisztenciája üressé vált,¹² és kilátásaik a legrosszabbak voltak a jövőre nézve.

A Románia és a Csehszlovák Köztársaság elleni háború azonban hirtelen változást hozott. A vezető személyeket az első vereségek hamar meggyőzték arról, hogy a háború sikere elképzelhetetlen a tapasztalt tisztek nélkül. Ezért meg kellett győzniük a tiszteket. Az ellenük folytatott agitáció elcsendesedett, és mindent megtettek annak érdekében, hogy a Vörös Hadseregbe¹³ való belépést vonzóvá tegyék a tisztek számára. Az önkéntes tisztek toborzása sikertelennek bizonyult, ezért olyan parancsokat adtak ki, melyek értelmében minden tisztnek, alezredesig bezárólag, be kellett vonulnia. Egyrészt csábító ígéretekkel, másrészt a legszigorúbb megtorlással való fenyegetéssel néhány tapasztalt, idősebb tisztet rávettek arra, hogy magasabb parancsnoki posztokat fogadjanak el.

A korábbi hónapok összes intézkedését – a tisztek tekintélyének aláásását és parancsnoki hatalmuk korlátozását – megváltoztatták. A hadseregben megszűntek a korábban rendszeres sértegetések és becsmérlések,¹⁴ a politikai megbízottak tevékenységi körét radikálisan csökkentették, visszaállították a jogot a fegyelmi büntetéshez, új jogosultságokat vezettek be a parancsnokok minden szintje számára, ami pusztán a régiak rejtett újbóli bevezetése volt. Egyszóval néhány formalitástól eltekintve helyreállították a régi állapotot.

A siker nem váratott magára. A Vörös Hadsereg csapatai, amelyek a harcok megindulásakor még megfutottak a román fronton, most megdöbbenően rövid idő alatt rendezték soraikat.

11 Horthy következetesen kis kezdőbetűvel írja.

12 „Officers led only a shan existence.”

13 Horthy következetesen kis kezdőbetűvel írja.

14 „Confidants and injuries.”

A Vörös Hadsereg folytatta a támadást, és döntő sikereket aratott a csehszlovák fronton. Bár ezek a sikerek részben a csehszlovák hadsereg hiányosságainak és szervezatlenségének voltak köszönhetőek, minden bizonnyal nem sikerülhettek volna a háborúban tapasztalatot szerzett tisztek vezetése nélkül. Csak a tevékenységét korábban megfigyelői szerepre korlátozó antant határozott beavatkozása állította meg a Vörös Hadsereg előrenyomulását, nem pedig a csehszlovák csapatok. Úgy tűnt hát, hogy ismét újabb szakasz kezdődött a tisztekkel való bánásmódban.

Ha a harc valóban befejeződött volna, akkor a költő szavai – „a mór megtette kötelességét, a mór mehet” – kétségkívül valósággá váltak volna, és nehéz idők jöttek volna a tisztek számára.

Egy ideig úgy tűnt, hogy a tanácskormány – kihasználva a június 24-ei ellenforradalmi kísérletet – szigorú intézkedéseket tesz majd minden olyan tiszttel szemben, akik esetleg alkalmatlanná váltak számukra. Ennek ellenére mégsem foganasított drasztikus lépéseket ellenük, mivel elhatározta, hogy a románok ellen indít támadást. Így hamarosan ismét szüksége lett rájuk.

A románok elleni offenzíva összeomlása után kétségtelenül nagy volt a veszélye annak, hogy a tisztek fogják a kudarcot megszenvedni.

A Tanácsköztársaság bukása a legvadabb bolsevikokat is egyértelműen kijózanította, és remélhető volt a tisztek elleni komolyabb túlkapások elkerülhetősége.

B. A tisztek viselkedése

A tisztek viselkedésének leírása előtt hangsúlyoznom kell, hogy a háború során az elesett tisztek nagy száma miatt a kormány gyakran kénytelen volt olyan személyekkel feltölteni soraikat, akik egyáltalán nem feleltek meg a tisztektől elvárt morális elvárásoknak.

Ezek az érdemtelen személyek jelentős mértékben csökkentették a tisztikar színvonalát, melynek minősége a háború alatt is komoly mértékben romlott, annak következményeként, hogy éppen a legjobb tisztek estek el.

A fent említett érdemtelen személyeknek különösen az 1919 tavaszán kitört második forradalomban sikerült vezető pozícióba kerülniük, és a jó tisztek rovására előretolniuk.

A tisztek magatartásának megítélésekor e körülményt is figyelembe kell venni.

Az 1918 őszi bekövetkezett vereség után a tiszteknek meg kellett érteniük, hogy a forradalom történelmi szükségszerűség volt, a szerencsétlen háború természetes következménye. Ezért alkalmazkodniuk kellett a forradalom által teremtett merőben új helyzethez, bár sokan voltak, akik nem értettek egyet annak módszereivel és céljaival.

Így tehát a tisztikar felelősségteljes tagjai készek voltak – annak ellenére, hogy nagy nyomás nehezedett rájuk – továbbra is becsülettel teljesíteni kötelességüket, hogy újra megteremtsék a rendet a forradalmat követő káosz helyén. A tisztek nem hibáztathatók azért, hogy e kísérlet sikertelennek bizonyult. Elsősorban az új köztársaság első hadügyminisztere¹⁵ bűnös ebben – a kormány más tagjaival egyetemben,

¹⁵ Linder Béla.

akik nem ismerték fel a csapatok körében végzett politikai agitáció veszélyét, vagy elmulasztották megtenni a megfelelő lépéseket –, aki kijelentéseivel és parancsaival igen destruktív módon viselkedett.

Nagyon kevés hivatásos tiszt szimpatizált 1919 tavaszának társadalmi felfordulásával. Túlságosan szerették hazájukat, és a jogos rend szükségességébe vetett hit túl mélyen gyökerezett szívükben ahhoz, hogy kövessék a vörös internacionalizmust, és bízzanak a világforradalom diadalában.

Óhatatlanul felmerül a kérdés, vajon 1919 tavaszán megakadályozhatták volna-e a tisztek a forradalmat, és vajon – figyelembe véve azt, hogy a Tanácsköztársaság kétségtelenül illegálisan bitorolta a hatalmat – a törvényes rend védelmezőiként nem lett volna-e feladatuk ezt megkísérelni? E kérdés megválaszolásakor figyelembe veendő az, hogy a forradalom meglehetősen váratlanul történt, és a tiszteket a háború utáni letargiában találta. Ráadásul addigra elvesztették minden hatalmukat, és a politikai agitáció következtében a tisztek és a katonák közötti ellentét elérte csúcspontját. A katonai központi hivatalok vezető pozícióit olyan személyek foglalták el, akik a legradikálisabb politikai pártokhoz tartoztak, s így lehetetlenné vált a tisztek egységes fellépése a bolsevizmus ellen.

Akkoriban bármiféle kísérlet a diktatúra megdöntésére fölösleges vérontáshoz vezetett volna, mivel az emberek széles osztályai csodákat vártak a proletárok diktátoraitól. Tekintetbe véve a teljes polgárság radikális lefegyverzését és ugyanakkor a terror bevezetését, minden, a jogos rend létrehozására irányuló kísérletet meglehetősen reménytelennek kellett ítélni.

Az az állítás, mely szerint csak nagyon kevés hivatásos tiszt szimpatizált a bolsevizmussal, ellentétben áll azzal a ténnyel – amely bizonyosan meglepő a beavatlatlanok számára –, hogy a mondott tisztek közül sokan nagy szolgálatot tettek a Tanácsköztársaságnak. Tagadhatatlan tény ugyanis, hogy a Vörös Hadsereg katonai sikerei kizárólag a fent említett tisztek együttműködésének voltak köszönhetőek, és e katonai sikerek nélkül a tanácskormány uralma sokkal hamarabb megdőlt volna.

Nem tagadható, hogy volt néhány olyan tiszt, aki meggyőződésből vált kommunistává. De ilyen csak kevés volt, a tisztek nagy többsége nem lett kommunista. A kommunistákhoz csatlakozott személyeket a becsvágy vezette, mivel nagyon jól tudták, hogy normális körülmények között sohasem emelkedtek volna olyan magasra, mint a Vörös Hadseregben. Másokat a személyük vagy családjuk elleni megtorlástól való félelem kényszerített. A legtöbb esetben azonban csupán józan megfontolással elfogadták a „jogos” kényszert, hogy – tekintettel a politikai eseményekre – a legésszerűbb cselekedet részükről az, ha a megszokott módon folytatják kötelességük teljesítését.

A patriotizmus mindenekfelett nagyon fontos szerepet játszott, mert az a cél állt előttük, hogy visszaszerezzék az anyaföldnek azon részeit, melyeket elfoglalt az ellenség.

Szükségessé látok néhány szót ejteni arról, mi igazolhatja a kötelességteljesítés folytatását.

Először is tisztázandó, jogosult-e a katona maga eldönteni, hogy elismeri-e feljebbvalóját, vagy sem.

Véleményem szerint ahhoz az elvhez kell ragaszkodnunk, hogy a tiszt köteles – politikától függetlenül – legjobb tudása és képessége szerint teljesíteni a parancsokat, amíg azok nem mondanak ellent azon kötelességeknek, amelyekre felesküdt – különben elkerülhetetlenek lennének a palotaforradalmak és pretoriánus mozgalmak, és a fegyveres erő sohasem lehetne az, aminek rendeltetett: megbízható eszköz a nép akaratát megtestesítő államhatalom kezében.

Véleményem szerint nem illetheti elmarasztalás e tiszteket sem jogi szempontból, sem erkölcsi szempontból, ha olyan államhatalmat szolgálnak, amellyel nem azonosulnak, és nem ellenezhető, hanem inkább morális szempontból méltányolható, ha kötelességüket meggyőződésük ellenére teljesítik.

Ezért tehát igazságtalannak tartom elítélni a tisztikart azért, mert néhány tagja jól szolgálta a szovjetkormányt – bár nem ismerték el annak céljait és kormányzási módszereit.

El kell azonban ítélnünk azokat, akiknek viselkedését egoista szempontok határozták meg, és napraforgóként fordultak a hatalom birtokosai felé, és látszólag követői és igen hangos hirdetői voltak olyan eszméknek, amelyeket valójában sohasem tartottak magukénak.

Végezetül el kell ítélnünk azokat is, akik olyan messzire mentek opportunizmusukban, hogy megbélyegezték azokat a korábbi bajtársaikat, akik hűségesen kitartottak korábbi véleményük mellett, és nem követték a szovjetkormányt, vagy megpróbálták véget vetni e politikai kalandorok uralmának.

A fent elmondottakból evidens, hogy az a feltételezés, mely szerint a tisztek belevetették magukat a bolsevizmus karjaiba, teljes mértékben téves. Ebben tévedtek a szovjetkormány urai, akárcsak a társadalom azon konzervatív elemei, akik elítélték a tisztek feltételezett színeváltozását.

Van néhány kommunista a tisztikarban, van sok gyenge opportunist is, de a tisztek döntő többsége továbbra is azt teszi, amit eddig tett: a kötelességét.

A tisztek viselkedésének megítélésében nem szabad elsiklanunk afölött, hogy a legkülönbözőbb rendfokozatú tisztek közül sokan – és nem a legrosszabbak – megpróbálták elkerülni azt, hogy szolgáljanak a Vörös Hadseregben, noha ennek következtében súlyos nélkülözésnek tették ki magukat és családjukat.

C. Következtetés

1. A magyar tisztikar kiválóan megállta helyét a háborúban, és megmutatta, hogy képes megbízható munkát végezni.

2. A hivatásos tisztek többsége tette kötelességét a forradalom és a társadalmi fel-fordulás nehéz időszakában, és igazolta jó hírnevét, melyre a háború során szert tett.

3. A tisztikarban vannak érdemtelen személyek, akik veszélyeztetik a tisztek jó hírnevét, ezeket, amint lehetséges, el kell távolítani.

D. Befejezés

Magyarország, amely teljesen kimerült az öt évig tartó háborúban, jelenleg emberi hibák, valamint az osztályok iránti gyűlöletről szóló gátlástalan agitáció miatt kaotikus állapotban van, és alapvető újjászületésre van szüksége.

Magyarország aligha képes ezt saját erőből megtenni, csak a szövetséges és társult hatalmak tudják megadni e szerencsétlen országnak a segítséget ahhoz, hogy véghezvigye a szükséges társadalmi reformokat és gazdasági újjáépítést.

Nem érzem magam kompetensnek részletes javaslat előterjesztésére, de úgy vélem, megemlíthetem azt, hogy véleményem szerint csak egyetlen megoldás van:

katonai diktatúra, amely az antanthatalmak autoritása alatt áll, de máskülönben az illetékes magyar hatóságok vezetik.

E katonai diktatúra semleges védelme alatt az új alkotmány és a gazdasági újjáépítés megszervezése osztálygyűlölettől és pártharcoktól mentesen mehetne végbe.

Az újjáépítés mérhetetlen tennivalót jelent mindannyiunk számára. A tisztikar nem nélkülözhető ebben az alapozó munkában, és hasonlóképpen nem hiányozhat az újjáépítésből sem.

A hivatásos tisztek nagy többségének változtatnia kell karrierjén a megváltozott körülmények miatt. A kötelesség azt parancsolja, hogy ezeknek a tiszteknek más kereseti lehetőséget kell biztosítani, de a józan ész parancsa is az, hogy kihasználjuk a tisztikarban rejlő lehetőségeket Hazánk javára.

Bármi is legyen szerepük, meg vagyok győződve arról, hogy a tisztikar lelkesedéssel lát majd munkához, és továbbra is megtesz minden tőle telhetőt, amire a legnagyobb szükség van az újjáépítés időszakában, vagyis:

hűséggel teljesíti kötelességét.¹⁶

*

A tisztek „döntő többsége” a bukás után sem tett mást, mint a kötelességét teljesítette. Ez a memorandum alapvető mondanivalója, mert ezzel ácsol Horthy szilárdnak vélt alapot katonai diktatúras elgondolásához.

Horthy Miklós a 19. század hosszú, békés évtizedeinek volt a gyermeke. Számára a forradalom nem a társadalomban felhalmozódott mély antagonizmusoknak, hanem egyedül és kizárólag a háború elvesztésének volt a következménye. Amikor memorandumában arról ír, hogy a háborús vereség után „a tiszteknek meg kellett érteniük, hogy a forradalom történelmi szükségszerűség volt, a szerencsétlen háború természetes következménye”, akkor a saját felfogását vetíti ki a tisztikarra.

Tartalmilag a forradalomból – nagyon sokakhoz hasonlóan – gyakorlatilag nem lát semmit. Csupán emberi hibákat, „az osztályok iránti gyűlöletről szóló

¹⁶ National Archives and Records Administration (Washington D. C.), Records of the American Military Mission in Hungary, Microcopy M820/189/616–626.

gátlástalan agitáció”-t észlel, s azt a forradalmak bukása utáni helyzetre *is* általánosítja. Nézete szerint a memorandum megírásának időpontjában is az ország „kaotikus állapotban van”. Mindebből következőleg „alapvető újjászületésre van szüksége”. „Magyarország, amely teljesen kimerült az öt évig tartó háborúban, jelenleg emberi hibák, valamint az osztályok iránti gyűlöletről szóló gátlástalan agitáció miatt kaotikus állapotban van, és alapvető újjászületésre van szüksége” – olvasható a memorandum negyedik, záró fejezetének az élén.

Aki így vélekedett a dolgok állásáról, annak a pártközi megállapodások, a koncentrációs kormány megszületése, a választások kiírása, az arra történő készülődés semmi értéket nem jelentett.

A „társadalmi reformokat”, a „gazdasági újjáépítést” az ország önerejéből keresztülvihetetlennek látja. A „szerencsétlen országnak” csak „a szövetséges és társult hatalmak tudják megadni a segítséget”. Horthy ugyan azt írja, hogy nem érzi magát „kompetensnek részletes javaslat előterjesztésére”, valójában azonban nem volt semmiféle kompetenzavarban. „Csupán” feleslegesnek tartotta volna a részletek taglalását az antant (minden bizonnyal remélt) egyetértésének megszületése előtt.

A lényeg tehát: a kaotikus helyzetben „csak egyetlen megoldás van: katonai diktatúra, amely az antanthatalmak autoritása alatt áll, de máskülönben az illetékes magyar hatóságok vezetik. E katonai diktatúra semleges védelme alatt az új alkotmány és a gazdasági újjáépítés megszervezése osztálygyűlöletől és pártarcoktól mentesen mehetne végbe.”

Horthy ugyan nem merül el a részletekben, de azt már most szükségesnek tartja leírni, hogy a tisztikarra szükség lesz „az alapozó munkában”, „és hasonlóképpen nem hiányozhat az újjáépítésből sem”. Mivel arról is ír, hogy a tisztikar „nagy többségének” „más kereseti lehetőséget kell biztosítani”, mégpedig úgy, hogy „a józan ész parancsa” szerint „kihasználjuk a tisztikarban rejlő lehetőségeket Hazánk javára”, ezért feltehetőleg nem járunk messze az igazságtól, ha e szavakat úgy interpretáljuk, hogy Horthy Miklós a tisztekre akarta bízni nem csupán a társadalom irányítását, hanem a társadalomépítés felügyeletét is.

Ahogy az egy valódi katonai diktatúrától joggal elvárható.

Horthy Miklós tehát értelemszerűen feleslegesnek tartotta az egyetlen kiútnak gondolt katonai diktatúra elképzelt működésének részletezését, annál inkább fontos volt, hogy az angol támogatást is megnyerje. Ezért január 7-én a brit missziót kereste fel. Ez alkalommal nem a magyar tisztikar rátermettségével, hanem a konkrét hazai helyzet „abszurdításának” bemutatásával akarta tervének elfogadását elérni.

Adjuk át a szót Gorton tábornoknak:

2.

Reginald Gorton tábornok jelentése (részlet).

1920. január 9.

A Misszió érdekes látogatás történt január 7-én Horthy tengernagy személyében, melynek tárgyát táviraton elküldtük egy összefoglalóban a Legfelsőbb Tanács számára.¹⁷ Horthy azt mondta, hogy nagyon nehéz helyzetben van, mivel a jelenlegi kormány, amelynek létrehozásában ő segítette Sir George Clerket, alkalmatlan a kormányzásra.¹⁸ Példaként hozta fel, hogy az élelmezésügyi miniszter¹⁹ azt javasolta a parasztoknak, hogy álljanak ki a magasabb árakért, pedig Budapest napról napra az éhezés határán él.²⁰ Az országban nincs szén, a munkaügyi miniszter²¹ mégis azt ajánlotta a szénbányászoknak, hogy sztrájkoljanak a magasabb bérekért. A kormány mindennap órákat tölt a választásokkal kapcsolatos ilyen vagy olyan ügyek megtárgyalásával, így hátráltatják a minisztériumok²² működését. A kormány alkalmatlanságának következtében Horthyt folyamatosan kérik arra, hogy vegye át a diktatori tiszteket, és oldja meg a valóban életbe vágó problémákat. Horthy azt mondta, hogy nagyon nem szeretné elvállalni a diktatori pozíciót. Ugyanakkor szembesülnie kell azokkal a kilátásokkal, hogy mi történik majd a választások után. Biztos abban, hogy Friedrich döntő többséget szerez, és hogy egyik első intézkedése az lesz, hogy

17 Az irat mellett nem szerepel.

18 „Horthy said that he was in a very difficult position, because the present Government, which he had assisted Sir George Clerk to form, was not capable of governing.” – Sakmyster interpretációja szerint: „He argued that the Huszár government, which he had helped Sir George Clerk form, had turned out to be inept and incapable of governing.” *Sakmyster, Th.: Hungary's Admiral i. m. (1. jz.) 47.* Az amerikai szerző szövege magyar fordításban: „Véleménye szerint a Huszár-kormány, melynek megalakításában ő is együttműködött Sir George Clerkkal, határozatlannak és kormányzásra képtelennek bizonyult.”

19 Nagyatádi Szabó Istvánról van szó, aki nem „élelmezésügyi” („Minister of Food”), hanem földművelésügyi miniszter volt. A helyzet pontos ismeretéhez nem felesleges felidézni, hogy ezekben az időkben, amikor Nagyatádi Szabó István személye megemléttetett a főparancsnok környezetében, akkor Horthy szörnyű mozdulattal mutatta, miképpen kell a késsel a bordák alá döfni, hogy a szűrés halálos legyen. (Beniczky Ödön 6. jz.-ben hivatkozott vallomása. Ez a passzus az Ellenforradalmi rendszer i. m. [6. jz.] 254. lapján található.) Mert a fővezér úgy vélte, hogy a kialakult földbirtokviszonyok felforgatása, radikális földreform helyett olyan tárcára van szükség, amely megoldja a városi lakosság élelmezését. Katonai diktatúra esetén ez valóban simábban ment volna.

20 Gorton: „He instanced the Minister of Food advising the peasants to stand out for higher prices, although Buda Pest lived from day to day on the brink of starvation.” Előadásában Sakmyster felcseréli Horthy minisztereket bíráló sorrendjét, s a „smallholder” (kisgazda) szót is ő szúrja be. *Sakmyster, Th.: Hungary's Admiral i. m. (1. jz.) 47.*

21 Peyer Károlyról van szó, aki nem csupán „munkaügyi”, hanem munkaügyi és népjóléti miniszter volt. Így már jobban érthető, hogy miért ajánlotta a bányászoknak: a méltányosabb bérek kiharcolásáért nyúljanak a sztrájk eszközához. Katonai diktatúra esetén természetesen szintén egyszerűen lehetett volna „munkaügyi” miniszteri posztot létesíteni, s ennek a miniszternek valóban csak az lett volna a dolga, hogy dolgoztassa a dolgozókat, köztük a bányászokat.

22 Eredetiben: „offices”. Vö.: Foreign Office – Külügyminisztérium, War Office – Hadügyminisztérium.

József főhercegből vagy államelnököt, vagy magyar királyt csinál, mivel az ország királyt követel. Friedrich veszélyes, mert kalandor, és a választási beszédei kevés konkrétumot tartalmaznak, ugyanakkor arra szólítanak fel, hogy ne törődjenek az antanttal, és ha kell, küzdjenek Magyarország integritásáért. Az a parlament, amelynek Friedrich lenne a miniszterelnöke, nagyrészt parasztokból állna, és követelné a nagybirtokok felosztását, amelyektől az ország prosperitása függ; a parasztbirtokok ugyanis semmit sem exportálnak.

Horthy azt akarta tudni, hogy az antant elismerné-e Friedrichet miniszterelnöknek vagy a főherceget államelnöknek. Úgy véli ugyanis, hogy okosabb lenne most átvennie a diktátori hatalmat, mint a választások után megdönteni a kormányt azzal a céllal, hogy elmozdítsa Friedrichet és a főherceget, amennyiben ők az antant jóváhagyása nélkül foglalnék el e pozíciókat.²³

Bármennyire igaza is lehet Horthynak a jövőbeni problémák prognosztizálásában, nem látom, hogyan tudna az antant interveniálni az általa javasolt módon. Az antant elkötelezett a jelenlegi kormány iránt a választásokig, és elkötelezett a választások iránt is. Így aligha utasíthatja vissza a választások eredményének elismerését, még ha azok Friedrich hatalomba való visszatérését eredményezik is; tiltakozhat azonban a főherceg ellen.²⁴

*

Horthy Miklós – miután alaposan kikelt a kormányban uralkodó „anomáliák”, értsd: a földművelésügyi miniszter védi a parasztokat, a munkaügyi pedig a bányászokat – először ugyan azt mondja a brit tábornoknak, hogy „nagyon nem szeretné elvállalni a diktátori pozíciót”, valójában azonban éppen azért kereste fel, hogy ahhoz kapjon nagyhatalmi támogatást. Ha nem így lett volna, akkor nem tölti idejét karácsonykor a diktatúra szükségessége mellett érvelő terjedelmes memorandum megfogalmazásával. A lényegét Gortonnak akkor árulja el, amikor arról beszél: szembe kell néznie a „kilátásokkal”. És azt is világosan megmondja, hogy ezen a választások utáni helyzetet érti: „mi történik majd a választások után”?

Horthy ugyan tévedett, amikor azt jövendölte, hogy a választásokat Friedrich István pártja nyeri majd meg, ám abban nem tévedett, hogy olyan parlament jön létre, amelyben a nagybirtok felosztásának hívei erős pozíciókkal rendelkeznek. Számára Friedrich István volt a fő ellenfél, aki 1918 őszétől van jelen a magyar politikai életben, s aki valóban kalandor természetének nem egy tanújelét adta. Friedrich volt a fő ellenfél (mint ahogy Friedrich pedig Horthynak akart fölébe kerekedni). (Aligha a véletlen műve ugyanis, hogy a korábban miniszterelnöki posztot betöltő politikus Huszár Károly kormányában a honvédelmi tárcát választotta.) Emellett Horthy Miklósnak és társainak hason-

23 „For it would be wiser for him to assume the dictatorship now, than to upset the Government after the elections with the object of removing Friedrich and the Archduke, should these two occupy positions which the Entente could not countenance.”

24 Public Record Office (London), FO371/3518/173953. Az idézett rész a 338–339. lapon található.

lóan rémisztő volt a nagybirtokos rendszer törvényes úton történő megrendítésének akkoron nagyon is reális lehetősége.

A pártviszonyokat, a Friedrich mögött álló Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja és a Nagyatádi Szabó István mögött álló Országos Kisgazda és Földműves Párt többiekhez képest messze nagy fölényét Horthy Miklós bizonyára már jól ismerte. Amikor arról a „meggyőződéséről” beszél, mely szerint „Friedrich döntő többséget szerez”, akkor leginkább az antant riogatása a célja. Bizonyosan taktikai megfontolásból festi fel azt a jövőt, amelyben Friedrichnek „egyik első intézkedése az lesz, hogy József főhercegből vagy államelnököt, vagy magyar királyt csinál, mivel az ország királyt követel”. Horthy jól tudhatta már, hogy az antant mindenfajta Habsburg-kombinációt ellenez, hiszen bármi efféle megoldás túlmutatott a magyar belpolitikán, a keservesen lassan kialakuló új stabilitás megkérdőjelezése irányába mutatott.

A választások előtt valóban nem lehetett tudni, hogy mely társadalmi erő kerül ki abból győztesen, s hogy Friedrich vagy Nagyatádi lesz-e a nyertes. Azt azonban bizonyosan lehetett tudni, hogy döntő többséget Friedrich aligha fog szerezni. Amikor tehát „Horthy azt akarta tudni, hogy az antant elismerné-e Friedrichet miniszterelnöknek vagy a főherceget államelnöknek”, akkor bizonyosan azért festette az ördögöt a falra, hogy az antant a kisebbik rosszat, a katonai diktatúrát válassza.

Az admirális azonban nem elégedett meg a szimpla riogatással. Beszélgetőpartnerének szegte a kérdést: „az antant elismerné-e Friedrichet miniszterelnöknek vagy a főherceget államelnöknek”? „Úgy véli ugyanis, hogy okosabb lenne most átvennie a diktátori hatalmat, mint a választások után megdönteni a kormányt azzal a céllal, hogy elmozdítsa Friedrichet és a főherceget, amennyiben ők az antant jóváhagyása nélkül foglalnék el e pozíciókat.”

Horthy azonban ezzel túllőtt a célon. Nem vette számításba azt, hogy az antanthatalmak illetékesei (demokratikus módon gondolkodó személyek) valóban komolyan gondolták azt, hogy a választások nyertesei vezessék a jövő Magyarországot. A Habsburg államfő elfogadhatatlansága nem ebbe a körbe tartozott, s a főparancsnok nem disztingvál.

Fellépésével az admirális így is hatást gyakorolt Gorton tábornokra. A főtitust valóságnak mondja ugyanis a felvetett problémákat, de azt is tudja, hogy a győztes hatalmaknak kialakult álláspontjuk van: „Az antant elkötelezett a jelenlegi kormány iránt a választásokig, és elkötelezett a választások iránt is. Így aligha utasíthatja vissza a választások eredményének elismerését, még ha azok Friedrich hatalomba való visszatérését eredményezik is; tiltakozhat azonban a főherceg ellen.”

*

Az antant az 1919. július végi, augusztus eleji napokban (*nem csekély mértékben vezetőinek gyenge politikai teljesítménye okán*) elszalasztotta azt a komoly lehetőséget, hogy Magyarországon olyan politikai berendezkedés szilárduljon meg, amelyet a polgári demokrácia eszméje vezérel, s amely egyben jobban sáfárko-

dik a nemzeti érdekekkel, mint teszi majd a konszolidálódó új hatalom. 1920 elején ellenben az antant helyesen cselekedett, amikor nem nyújtott segítséget Horthy Miklósnak, hogy a Nemzeti Hadsereg élén Magyarországon katonai diktatúrát építsen ki.

PÁL PRITZ

MIKLÓS HORTHY AND THE MILITARY
DICTATORSHIP

In contemporary Hungarian historiography both the person of Miklós Horthy and the characteristics of his regime are in the focus of heated debates. This situation has deep social roots. The fact that there still exists no full biography which is entirely in keeping with the requirements of scholarly history writing is not to be seen as a weakness of contemporary historiography. The valuable and groundbreaking work of the American historian, Thomas Sakmyster, published in English in 1994 and in Hungarian seven years later, which covers the quarter of a century of Horthy's governorship, mentions two important documents, one of them English, the other American, which prove that the leader of the National Army regarded in 1919/20 military dictatorship as the only way out of the crisis.

For Miklós Horthy, who came from the so-called Christian middle class, the world of magnates and plutocrats as represented by the era of István Tisza was far from ideal. Rather, he imagined a new Hungary as transformed by his own class through *military dictatorship*.

The present study, which publishes the entire American document, and the relevant parts of the English one, and analyses both, tries to demonstrate that for the military politician that Horthy was at that time, the inter-party compromises, painfully achieved through the mediation of the Entente commissioner, Sir George Russel Clerk, the „concentration” government (that is, representing a kind of national unity), the calling of the elections and the preparations for them, represented no value at all.

